

ВАРЛАМ ШАЛАМОВ

ЗЛАТНИЯТ МЕДАЛ

Превод от руски: Татяна Ваксберг, 2010

chitanka.info

В началото са били взривовете. Но преди взривовете, преди Аптекарския остров, където е вдигната във въздуха вилата на Столипин, е имало една рязанска женска гимназия и златен медал. За отлични успехи и поведение.

Търся улиците. Градът-музей Ленинград пази чертите на Петербург. Ще намеря вилата на Столипин на Аптекарския остров, ще намеря Фонарната улица, Морската улица, Загородния проспект. Ще вляза в бастиона на Трубецкой в Петропавловската крепост, където се е гледало делото и е била произнесена присъдата, която знам наизуст и чието копие с оловния му печат от Московската нотариална кантора доскоро държах в ръце.

„През август 1906 година тя е била член на престъпно сдружение, именуващо се Бойна организация на социалистите революционери максималисти, които предварително поставяли за цел на своята дейност насилиствена промяна на установения от закона основен начин на управление...“

„.... представлява съставомерно помагачество при покушението срещу живота на Министъра на вътрешните работи посредством взрив на обитаваната от него вила на Аптекарския остров по повод изпълнението на служебните му задължения...“

На съдиите не им е до граматика. Литературните грешки в такива присъди се забелязват след около петдесет години, не по-рано.

„Дворянката Наталия Сергеевна Климова, 21-годишна и търговската дъщеря Надежда Андреевна Терентиева, 25-годишна,... се осъждат на смърт чрез обесване с последствията, посочени в чл. 28.“

Само юристите, правистите могат да проумеят какво разбира съдът под „последствия от обесването“.

Климова и Терентиева не са били екзекутирани.

По време на следствието председателят на Окръжния съд получил молба от бащата на Климова, рязански адвокат. Тази молба е с много странен тон, който не подхожда нито на молба, нито на жалба — това е нещо като дневник, разговор със самия себе си.

„.... Би трябало да Ви се стори вярна мисълта ми, че в дадения случай си имате работа с лекомислена девойка, увлечена по съвременната революционна епоха.“

„В живота си тя беше послушно, меко, добро момиче, но постоянно се увличаше по някакви неща. Само преди година и

половина тя се беше увлякла по учението на Толстой, който проповядва «не убивай» като най-важна от всичките заповеди. Около две години тя водеше живот на вегетарианка и се държеше като обикновена труженичка, като не позволяваше на прислугата да ѝ помага нито в прането на бельо, нито в почистването на стаята, нито в миенето на подовете, а сега изведнъж се превърна в участничка в страшно убийство, мотивът за което като че ли се свежда до несъответстващата на съвременните УСЛОВИЯ политика на господин Столипин.“

„Смея да Ви уверя, че моята дъщеря не разбира абсолютно нищо от политика, тя, очевидно, е била марионетка в ръцете на по-силни хора, за които политиката на господин Столипин може би наистина представлява нещо във висша степен вредно.“

„Аз съм се опитвал да внуша да децата си коректни възгледи, но в такова, трябва да призная, хаотично време, родителското влияние няма никакво значение. Нашата младеж причинява огромни нещастия и страдания на цялото си обкръжение, в това число и на родителите...“

Аргументацията е оригинална. Страницните забележки са странини. Удивителен е самият тон на писмото.

Това писмо е спасило Климова. По-точно би било да се каже, че я е спасило не писмото, а внезапната смърт на Климов, настъпила веднага след като той е написал и изпратил това писмо.

Смъртта е придавала на молбата такава нравствена тежест, пренасяла е целия съдебен процес в такива морални висини, че нито един генерал от жандармерията не се е решил да потвърди смъртната присъда на Наталия Климова. Не, благодаря!

Върху оригинала на присъдата е било дописано следното уточнение: „Утвърждавам съдебната присъда, но като заменям смъртната присъда на двете подсъдими с безсрочни изгнание и каторжна работа, с всички последствия от настоящото наказание, 29 януари 1907 година. Помощник на Главнокомандващия, пехотен генерал Газенкампф. Вярно с оригинала и сверено: съдебен секретар и статски съветник Менчуков. Приложен е печат на Санкт-Петербургския окръжен съд.“

В съдебното заседание по делото на Климова и Терентиева има една изключително своеобразна и уникална сцена, която няма аналог в политическите процеси в Русия, пък и не само в Русия. Тази сцена е

била вписана в протокола на съда с пестелива чиновническа формулировка.

Подсъдимите са получили право на последна дума.

Съдебното следствие в бастиона на Трубецкой в Петропавловската крепост е било много кратко — два часа, не повече.

Подсъдимите се отказали от възражения срещу речта на прокурора. Те признали, че са участвали в покушението срещу Столипин, но не се признали за виновни. Подсъдимите се отказали да подават касационни жалби. И ето че при последната си дума — преди смъртта, преди екзекуцията — „момичето с увлеченията“ Климова изведнъж отстъпило пред природата си, пред лудата си кръв — тя казала, тя направила такова нещо, че председателят на съда прекъснал последната дума и изгонил Климова от съдебната зала „за неприлично поведение“.

В Петербург паметта диша по-лесно. По-трудно е в Москва, където булевардите разсякоха Хамовники, смачкаха Пресня, разкъсаха плетеницата от улици, разкъсаха връзката между епохите...

Мерзляковска улица. Вървял съм често по Мерзляковска през двадесетте години, когато бях студент в университета. На Мерзляковска имаше женско студентско общежитие — със същите стаи, където двадесет години по-рано, в самото начало на века е живяла студентката от Московския педагогически институт, бъдещата учителка Надя Терентиева. Но тя така и не е успяла да стане учителка.

Улица „Поварска“ номер 6, в чиято домова книга от 1905 година е вписано съжителството на Наталия Климова и Надежда Терентиева, е била уличаващ следствен материал.

Къде е сградата, в която Наталия Климова е замъкнала три динамитни бомби от по един пуд? — на улица „Морска“ 49, ап. 4.

Дали пък не беше на улица „Поварска“ № 6 това място, на което Михаил Соколов — „Мечока“ се е срещнал с Климова, за да я поведе към смъртта и към славата, след като няма напразни жертви и няма безименен подвиг? В историята нищо не се губи, само се променят мащабите. И ако днес времето иска да забравим името на Климова, значи трябва да се преборим с времето.

Къде е тази сграда?

Търся улиците. Това е развлечение от младостта — да се качвам по стълби, които вече са белязани от историята, но още не са

превърнати в музей. Долавям, повтарям движенията на хората, които са се качвали по същите стълби, стояли са на същите улични кръстовища, за да ускорят хода на събитията, да накарат времето да побърза.

Тогава времето наистина е било принудено да се размърда.

За жертвоприношение в името на победата обикновено се дават деца. Такава е древната традиция. Климова е била на 21 година, когато е била осъдена.

Страстите господни, мистерията, в която революционерите са си играели на рицари на плаща и кинжала, като си сменят дрехите, като се крият под портите, като си сменят конете в движение, умението им да избягат от стражарите, е бил един от приемните изпити в този руски университет. Който е минавал пълния курс на обучение, е увисвал на въжето.

За всичко това са написани много неща, прекалено много неща.

Но на мен не ми трябват книги, а хора, не чертежи на улиците, а самите тихи улички.

В началото е било делото. В началото са били взривовете, присъдата за Столипин, трите пуда динамит, разпределени в три чиновнически чанти от черна кожа, но нека и сега премълчим от какво са били направени обвивките и как са изглеждали бомбите: „Бомбите бяха донесени от мен, а кога и откъде, както и в какво — ще премълча“.

Кое е това, което прави човека по-висок на ръст? Времето.

Разцветът на столетието беше съвпаднал с началото на века, когато руската литература, философия, наука, моралът на руското общество бяха издигнати до небивали висоти. Всичко, което великият XIX век беше натрупал като нравствено важно и силно — всичко беше превърнато в действие на живо, в истински живот, в нагледен пример и хвърлено в последен бой срещу самодържавието. Течаха години на жертвоготовност, на себеотрицание до пълна забрава — колко терористи загинаха и никой не им узна имената. Тази жертвоготовност на столетието намери израз на висша сила и висша свобода в съчетанието на думи и дела. Започваха с „не убивай“, с „бог е любов“, с вегетарианство, с помощ за ближния. Нравствените изисквания и идеята за саможертва бяха толкова големи, че когато най-добрите от най-добрите се разочароваха от липсата на съпротива, те преминаваха

от „не убивай“ към „действие“ — грабваха револвери, бомби, динамит. Но нямаха време да се разочароват и от бомбите — всички терористи умираха млади.

Наталия Климова е била родом от Рязан. Надежда Терентиева е била родена в Белорецкия завод в Урал. Михаил Соколов е бил родом от Саратов.

Терористите се раждаха в провинцията. В Петербург само умираха. В това има логика. Класическата литература, поезията на деветнайсети век с техните нравствени изисквания пускаха най- силни корени тъкмо в провинцията — и именно там водеха към необходимостта да се отговаря на въпроса „в какво е смисълът на живота“.

Смисълът на живота беше издирван страстно и самоотвержено. Климова е намерила смисъла на живота в своята готовност да повтори, да надмине подвига на Перовска^[1]. Оказалось се е, че Климова е имала душевни сили за това, че тя не случайно е прекарала детството си в изключително семейство — майката на Наталия Сергеевна е първата жена, станала лекар в Русия.

Липсвала ѝ е само някаква лична среща, личен пример, за да могат всички духовни и физически сили да получат тласък, а богатата натура на Наталия Климова да получи възможност да бъде поставена веднага в редиците на най-изтъкнатите жени на Русия.

Такъв тласък, такова лично познанство е била срещата на Наталия Климова с Михаил Соколов — „Мечока“.

Това познанство е отвело съдбата на Наталия Климова до най-високите върхове на руския революционен героизъм, до изпитанието чрез самоотричане, самопожертване.

„Делото“, вдъхновено от максималиста^[2] Соколов, е било борба със самодържавието. Организатор до мозъка на костите си, Соколов е бил и виден партиен теоретик. Аграрният терор и фабричният терор — това са приносите на „Мечока“ в програмата на „опозиционните“ есери^[3].

Соколов е бил главен командир в боевете за Пресня по време на декемврийското въстание^[4] — точно на него Пресня дължи това, че е издържала токува дълго. Соколов не се е разбирал с партията и след Московското въстание я е напуснал, като е създал собствена „бойна организация на социалистите-революционери максималисти“.

Наташа Климова е била негова помощничка и жена.

Жена?

Целомъдреният свят на революционната нелегалност дава особен отговор на този прост въпрос.

„Живяла по паспорт като Вера Шапошникова с мъж Семьон Шапошников“.

„Желая да добавя: не съм знаела, че Семьон Шапошников и Михаил Соколов са едно и също лице“.

По паспорт? А на улица Морска Наталия Климова е живяла по паспорт като Елена Морозова с мъж Михаил Морозов — онзи същият, който е бил взривен от собствената си бомба в приемната на Столипин.

Нелегален свят на подправени паспорти и неподправени чувства. Смятало се е, че всичко лично трябва да бъде потиснато, подчинено на великата цел на борбата, където животът и смъртта са едно и също нещо.

Ето извадка от полицейския учебник „История на партията на социалистите-революционери“, написан от генерала от жандармерията Спиридович:

„На 1 декември на улицата е заловен самият Соколов и на второ число е екзекутиран след влязла в сила присъда.

На трето число е разкрита конспиративна квартира на Климова, където сред различни вещи са открити пуд и половина динамит, 7 600 рубли в банкноти и седем печата от различни правителствени учреждения. Арестувана е самата Климова и други изтъкнати максималисти.“

Зашо Климова цели три месеца след взрива на Аптекарския остров е живяла в Петербург? Чакали са „Мечока“ — максималистите са имали конгрес във Финландия и едва в края на ноември „Мечока“ и другите максималисти са се върнали в Русия.

По време на краткото си следствено дело Наташа е научила за смъртта на Соколов. Нищо неочаквано не е имало в тази екзекуция, в тази смърт, но Наташа все така си е оставала жива, а „Мечока“ вече го е нямало. В „Писмото преди екзекуцията“ се говори със спокоен тон за смъртта на близки приятели. Но Наташа никога не е забравяла Соколов.

В килиите на петербургския предварителен арест Наталия Климова е написала прочутото си „Писмо преди екзекуцията“, което

после обикаля свeta.

Това е философско писмо, писано от двайсетгодишно момиче. Това не е сбогуване с живота, а прослава на радостта от живота.

Писмото е обагрено в тонове, съзвучни с природата — мотив, на който Климова цял живот е останала вярна — това писмо е необикновено. Заради свежестта на чувствата в него, заради искреността му. В писмото няма и сянка от фанатизъм, от дидактика. Това е писмо за висшата свобода, за щастието от единението на думи и дела. Това писмо не е въпрос, а отговор. Писмото е било публикувано в списание „Образование“ заедно с роман на Марсел Прево.

Четох това писмо, накъсано от многозначителните многоточия на цензурата. Петдесет години по-късно писмото беше наново публикувано в Ню Йорк — съкращенията бяха все същите, еднакви бяха неточностите и грешките. Върху това нюйоркско копие цензурата на времето беше нанесла собствени съкращения: текстът беше избелял, пропрат, но думите бяха запазили силата си, не бяха изневерили на високия си смисъл. Писмото на Климова беше развълнувало Русия.

Дори и днес, през 1966 година, колкото и да е прекъсната връзката между епохите, името на Климова веднага намира отклик в сърцата и паметта на руските интелигенти.

— Ах, Климова! Тя беше писала писмо преди екзекуцията... Да. Да. Да.

Не само затворническа решетка, не само бесилка, не само ехо от взрива има в това писмо. Не. В писмото на Климова се съдържа нещо от изключителна важност за човека.

В големия столичен вестник „Слово“ философът Франк посвещава на писмото на Климова огромната си статия „Преодоляване на трагедията“.

Франк вижда в това писмо проява на едно ново религиозно съзнание — и пише, че „със своята нравствена ценност тези шест страници тежат повече от многотомната съвременна философия и поезията на трагизма“.

Поразен от дълбочината на чувствата и мислите на Климова — а тя тогава е едва на 21 години — Франк сравнява писмото ѝ с „Де профундис“ на Оскар Уайлд. Това е писмо — освобождение, писмо — изход, писмо — отговор.

Зашо тогава сега не сме в Петербург? Защото се оказва, че нито покушението срещу Столипин, нито „Писмото преди екзекуцията“, са били достатъчни за този голям, впечатляващ и най-вече намерил свое място във времето живот.

„Писмото преди екзекуцията“ е било публикувано през 1908 година. Светлинните, звукови и магнитни вълни, които то предизвиква, обикалят света и година по-късно още не са утихнали, не са се слегнали, когато изведнъж ново удивително известие потегля към всички краища на света. От московския Новински женски затвор успели да избягат тринайсет каторжнички, заедно със затворническата надзирателка Тарасова.

Ето го „Списъка на лицата, избягали през нощта на 30 юни срещу 1 юли 1909 година от Женския затвор на Московска губерния“.

„№ 6. Климова Наталия Сергеевна, осъдена от Петербургския военен окръжен съд на 29 януари 1907 година на смърт чрез обесване, но екзекуцията е заменена с безсрочна каторга от Пом. ком. на Петерб. воен. окр.“

Години 22, телосложение плътно, коса тъмна, очи сини, лице розово, тип руски.“

Това бягство, висяло на толкова тънък конец, че закъснение от половин час би било равнозначно на смърт, се е случило по най-добрия възможен начин.

Герман Лопатин^[5], човек, който разбира от бягства, е наричал каторжничките, избягали от Новинския затвор, амazonки. В устата на Лопатин тази дума не е просто приятелска похвала с малка доза ирония и одобрение. Лопатин трябва да е почувствуval реалността на мита.

Лопатин по-добре от всеки друг е разбирал какво е значило успешно да избягаш от затворническа килия, където от скоро, пък и на случаен принцип са събрани каторжнички с най-различни „дела“, интереси и съдби. Лопатин е разбирал, че за превръщането на този пътър колектив в бойна част, скрепена от Дисциплината на нелegalния свят, която е по-стректна и от военната, е необходима воля на организатор. Точно такъв организатор е била Наталия Сергеевна Климова.

Имали са най-различни „дела“. В това бягство е участвала анархистката Мария Никифорова, бъдещата атаманка Маруска от

времето на махновщината^[6] и гражданска война. По-късно генерал Слашчев разстрелят атаманката Маруска. Днес Маруска е превърната в кинематографичен образец за бандитка-красавица, докато Мария Никифорова е била същински хермафродит и за малко да провали бягството.

В килията (в осма килия!) е имало и престъпнички — две криминални с децата им.

Това е същото това бягство, за което в семейство Маяковски са се шиели дрехи за бегълките, а пък самият Маяковски е лежал в затвора по това дело (разпитвали са го в полицията по това дело).

Каторжничките научили наизуст сценария на бъдещия спектакъл, зазубрили зашифрованите си роли.

Бягството се готовело дълго време. За освобождаването на самата Климова пристигнал задграничиият представител на ЦК на партията на есерите — „генералът“, както го наричат организаторите на бягството Коридзе и Калашников. Плановете на генерала били отхвърлени. Московските есери Коридзе и Калашников вече били готови с „разработката“. Това трябвало да бъде освобождаване „отвътре“, със силата на самите каторжнички. Затворническата надзирателка Тарасова трябвало да освободи каторжничките и да избяга с тях в чужбина.

През нощта на 1 юли каторжничките обезоръжили надзирателките и излезли на московските улици.

За бягството на тринайсетте, за „освобождението на тринайсетте“ се е писало много в списания, в книги. Това бягство е част от христоматията по история на руската революция.

Струва си да си спомним как Тарасова, която вървяла най-отпред, не успяла да превърти ключа, вкаран в ключалката на входната врата. И как тя безсилно отпуснала ръце. И как каторжничката Гелме без колебание взела ключа от Тарасова, пъхнала го уверено в ключалката, превъртяла го и отворила вратата към свободата.

Струва си да си спомним: каторжничките вече излизали от затвора, когато на масата на дежурната надзирателка започнал да звъни телефонът. Климова вдигнала слушалката с гласа на дежурната. Обаждал се шефът на градската полиция: „Имаме сведения, че в Новинския затвор се готови бягство. Вземете мерки.“ — „Вашата

заповед ще бъде изпълнена, Ваше превъзходителство. Мерките ще бъдат взети“. И Климова поставила слушалката върху вилката.

Струва си да си спомним закачливото писмо на Климова — ето го — държа в ръце два смачкани, още запазени листа пощенска хартия. Писмото е било написано на 22 май до децата — до по-малките ѝ братя и сестри, едни мъничета, които мащехата — леля Олга Никифоровна Климова неведнъж е водила в Москва за свидане с Наташа, Тези свидания с децата в затвора са замислени от самата Наталия Сергеевна. Климова е смятала, че такива впечатления, такива срещи са само полезни за детската душа. И ето че на 22 май Климова пише едно закачливо писмо, което завършва с думи, каквито не е имало в нито едно друго писмо на бессрочната каторжничка: „Довиждане! До скоро виждане!“ Писмото е било написано на 22 май, а на 30 юни Климова е избягала от затвора. През май вече не просто е било взето решение да се бяга, но и всички роли са били разучени и Климова не се е удържала да се пошегува. Впрочем, скорото виждане така и не се е състояло — братята и сестрите повече никога не се срещат с голямата си сестра. Заради войната, революцията, смъртта на Наташа.

Посрещнати от приятели, освободените каторжнички са изчезнали в горещата първоюлска московска вечер. Наталия Сергеевна Климова е била най-голямата фигура в това бягство и нейното спасение, нейното бягство е представлявало особена трудност. Партийните организации от онова време са били пълни с провокатори и Калашников е успял да разгадае мислите на полицията, решил е цяла шахматна задача. Калашников лично се е нагърбил с извеждането на Климова и през същата нощ е предал Наталия Сергеевна в ръцете на човек, който не е имал никакви партийни връзки, бил е частно познанство и не повече, бил е железопътен инженер, съпричастен на революцията. Климова е прекарала един месец в дома на инженера в Москва. През това време и Калашников, и Коридзе са били арестувани, а цял Рязан е бил преобрънат нагоре с краката от обиски и хайки.

След един месец инженерът представил Наталия Сергеевна за своя жена и я откарал надалеч по Транссибирската магистрала. Климова прекосила с камили пустинята Гоби, после стигнала до Токио. От Япония взела параход за Италия. После дошъл Париж.

Десет каторжнички са стигали до Париж. Три от тях били хванати в деня на бягството — Карташова, Иванова, Шишкарьова. Съдили ги, добавили им нова присъда, а тухен адвокат по делото станал Николай Константинович Муравьев — бъдещият председател на Комисията на Временното правителство по разпитването на царските министри, бъдещият адвокат на Рамзин.

Така че в живота на Климова се преплитат имена на хора от най-различни етажи на социалната стълбица — но това винаги са били най-добрите сред най-добрите, най-способните измежду най-способните.

Климова е била човек от деветия вал. Едва отпочинала след двегодишна каторга и околосветско бягство, Климова отново си затърсила работа като боец. През 1910 година ЦК на партията на социалистите-революционери наредила на Савинков да събере нова бойна група. Подбирането на група било трудна работа. По нареждане на Савинков един участник в групата, Чернавски, обиколил Русия и пристигнал в Чита. Бившите бойци не искали повече да пипат бомби. Чернавски се върнал, без да е постигнал успех. Ето неговия отчет, публикуван в „Каторга и изгнание“.

„Моето пътуване (в Русия, в Чита, при А. В. Якимова и В. Смирнов) не доведе до попълнения за групата. И двамата набелязани кандидати отказаха да се присъединят към нея. Докато се връщах, предварително предчувствах как този неуспех ще понижи и без това минорното настроение на другарите. Моите опасения не се оправдаха. Неуспехът, за който им съобщих, беше компенсиран от успеха, постигнат в мое отсъствие. Запознаха ме с новия член на групата Наталия Сергеевна Климова — известна максималистка, насъкоро избягала от московския затвор с група политически каторжнички. Един от членовете на ЦК, който знае къде се намира групата ни във всеки един момент, ни свърза с нея. Точно през него Н.С. беше предала на Савинков, че има желание да се включи в групата и, както се разбира от само себе си, е била приета с радост. Всички ние отлично разбирахме доколко включването на Н.С. подсилва групата. По-горе вече споменавах, че според мен М. А. Прокофиева е най-силният човек в групата. Но сега силните бяха станали двама и аз неволно ги сравнявах, съпоставях ги. Спомних си известното стихотворение в проза на Тургенев «Прагът». В него една руска девойка престъпва

съдбоносния праг, въпреки предупредителния глас, който ѝ нашепва, че отвъд този праг я дебнат всякакви беди: «Студ, глад, омраза, подигравки, презрение, обида, затвор, болест, смърт» — та чак до разочарованието в това, в което тя вярва към настоящия момент. Климова и Прокофиева отдавна бяха прекрачили този праг и в достатъчна степен бяха изпитали предсказаните от предупредителния глас беди, но техният ентузиазъм никак не беше отслабнал от преминатите изпитания, а волята им даже се закали и укрепна още повече. От гледна точка на тяхната преданост към революцията и готовността им за всякакви жертви, между тези жени смело може да се постави знак за равенство: те са равносилни и равноцennи. Но ако човек внимателно ги наблюдава в продължение на няколко дни, ще се убеди доколко не си приличат, а в някои отношения са диаметрално противоположни. Преди всичко бие на очи разликата в здравословното им състояние. След като затвор Климова е успяла да се възстанови, изглежда цветуща, здрава, силна жена; Прокофиева пък е боледувала от туберкулоза, като процесът е отишъл толкова надалеч и така видимо се е отразил на физическия ѝ облик, че неволно възниква мисълта, че пред вас стои догаряща свещ.

Точно толкова различни бяха и вкусовете им, отношението към обкръжаващия живот, цялата им вътрешна нагласа.

Прокофиева е отраснала в староверско семейство, в което от поколение на поколение са предавани сектантски, аскетични навици и настроения. Училището, а след това и увлечението по освободителното движение напълно са издухали религиозните възгледи от нейния светоглед, но въпреки това някъде дълбоко в нея остава една едва забележима следа на нещо като презрение, нещо като снизходъжение към всички радости на битието, а това е следа от някакъв неопределен стремеж нагоре, към откъсване от земята и от дребните земни дела. Може би този аспект на характера ѝ се поддържа и подкрепя отчасти от нейния недъг. Климова е пълната ѝ противоположност. Тя приема всички радости на битието, защото приема живота като цяло, с всичките му мъки и радости, които са органично свързани помежду си и неотделими една от друга. Това не е философски възглед, а непосредствено усещане на една богата, силна натура. И подвигът, и жертвата за нея са най-големите, най-желани радости на битието.

Тя дойде при нас с радост, със смях, внесе в групата ни значително оживление. Изглеждаше, че няма какво повече да чакаме. Защо да не пристъпим към работа с наличните сили? Но Савинков посочи, че над групата отново е надвиснал въпросителен знак. Той разказа, че в мое отсъствие с групата е живял пристигналият от Русия Кирюхин, и за кратко време е предизвикал съмненията на Савинков.

«Много лъже — обясни Савинков. — Веднъж ми се наложи да му прочета цяла лекция за необходимостта по-взискателно да се отнася към своето плямпане. Може би това е просто проява на нехайство към езика. Сега пак е в Русия, родила му се дъщеря. Тия дни трябва да се върне. Ще трябва да го наблюдаваме по-отблизо.»

Скоро след моето пристигане на Гърнси над хоризонта отново се спуснаха облаци. «Ма» (М. А. Прокофиева) с всеки ден все повече отслабваше и се топеше. Естествено, възникнаха опасения, че тази догаряща свещ скоро ще угасне. Всички почувстваха колко скъпа и необходима е чистата светлина, с която тя озаряваше мрачния ни нелегален свят и всички се разтревожиха. Местният лекар ни посъветва да настаним болната в специален санаториум, най-добре в Давос. Наложи се Савинков да употреби много енергия, за да убеди М.А. да отиде в Давос. След дълга борба те стигнаха до споразумение, което, струва ми се, съдържащо следните условия: Савинков се задължи да я извести, когато групата стане готова за изпращане в Русия, а тя получи правото сама да реши дали да продължи лечението си или да напусне санаториума и да се присъедини към групата, но като се ръководи от здравословното си състояние.

През това време Савинков научи, че негов познат, боецът Ф.А. (Лазаров е приключил каторгата си и вече се е заселил на определеното му място. Назаров беше убил провокатора Татаров, но беше осъден по някакво друго дело на краткосрочна каторга. Едновременно с изпращането на М.А. в Давос Савинков изпрати от Париж в Сибир един млад човек при Назаров с предложение да се включи в групата. По време на формирането на групата последният си беше издигнал кандидатурата, но не беше приет. Сега му беше обещано, че в случай на успешно изпълнение на поръчението, ще бъде приет в групата.

От остров Гърнси групата се пресели на континента и се нанесе в малко френско селце на 5–6 километра от Диеп. Пристигна Кирюхин.

Сега бяхме станали седем: Савинков и жена му, Климова, Фабрикант, Моисеенко, Кирюхин и Чернавски. Кирюхин се държеше просто и спокойно, както и преди. Не се забелязваха никакви лъжи. Живеехме скучно. Плосък, унил бряг. Унило есенно време. Днес събрахме по брега изхвърлените от морето дървени отломки за дърва. Картите бяха захвърлени още от времето на нюкейското висене, шахът също беше забравен. Нямаше и помен от старите житейски беседи. Понякога си подхвърляхме откъслечни реплики, но повечето време мълчахме.

Всички следяха фигурите, образувани от огъня в камината, и вплитаха в него тъжните си мисли. Изглежда, че всички на практика се убеждавахме в това, че най-изтощителната работа е да чакаш със скръстени ръце, без да знаеш колко точно ще чакаш.

Веднъж някой предложи: «Дайте да изпечем картофи в камината. Така с един удар ще убием два заека: едно) вечер ще имаме интересно занимание, две) ще икономисаме от вечеря.» Предложението беше прието, но се оказа, че всички интелигенти са лоши пекари, само морякът (Кирюхин) прояви истински талант в тази област. Много се извинявам, че отделям толкова внимание на такива дреболии. Но не мога да подмина печените картофи.

Мина около месец; значи трябва да е било декември 1910 година. Всички скучаеме, но най-вече Кирюхин. Беше започнал от време на време да ходи до Диеп и една вечер се върна в приповдигнато настроение. Вечерта Кирюхин седна на мястото си пред камината и се зае с обичайната си работа. Пред огъня съвсем му премаля: нито картофите му се подчиняваха, нито собствените му ръце. Наташа Климова започна да го дразни:

— Да не сте си загубили майсторълка някъде в Диеп, Яков Ипатич... Гледам, че днес няма да Ви се получи...

Завърза се словесна престрелка. Кирюхин все по-често взе да изпуска многозначителната реплика: «Знаем ви ние вас».

— Нищо не знаете. Я кажете, какво знаете? — Кирюхин съвсем освирепя.

— Да ви кажа ли? Помните ли как вие, максималистите, си маскирахте като разпивка едно съвещание в отделно сепаре в ресторанта на Палкин? Тогава в общата зала на ресторанта седеше ли вицепрезидентът на Департамента на полицията? Помните ли? А след

съвещанието помните ли закъде заминахте — и то не сама! — тържествуващо завърши той.

От почуда Наташа опули очи, очите ѝ щяха да изскочат от орбитите си. Тя дръпна настрана Савинков и му съобщи: всичко е вярно, под формата на разливка в сепарето наистина се е провеждало съвещание. Съобщили им, че в големия салон се намира вицепрезидентът на департамента. Съвещанието все пак било проведено и всички благополучно си тръгнали. Наташа отишла да нощува с мъжа си в хотел на острова.

На сутринта пред Кирюхин беше поставен въпросът откъде е толкова осведомен. Той отвърна, че му го е разказал Фейт. Савинков замина за Париж, викна там Кирюхин и скоро се върна сам. Okaza се, че Фейт нищо не му е казвал, пък и не би могъл да му каже, тъй като фактите, за които става дума, не са му били известни. Пред Кирюхин отново беше поставен въпросът, откъде е научил посочените факти. Този път той отговори, че му ги е разказвала жена му, като тя самата ги е научила от познати жандарми. Изгониха го.

При връщането си в групата Савинков постави на гласуване въпроса дали имаме право да обявим Кирюхин за провокатор. Последва единодушен положителен отговор. Беше решено да се обърнем към ЦК с молба да се публикува в партийния орган съобщението, че Кирюхин е провокатор. Когато след нюкейското висене бяхме стигнали до убеждението, че Ротмистър е провокатор, ние все пак не се бяхме решили да го обявим за провокатор, тъй като сметнахме, че нямаме достатъчно данни за такава стъпка. Затова се ограничихме само с това да информираме ЦК за изключването му групата по подозрение в провокация. Ние знаехме, че той се е заселил в Медон (надявам се, че правилно наричам малкото градче до Париж), далече от емиграцията.

Неочакваното произшествие с Кирюхин ни показва колко смешни и нелепи сме били, докато сме си играли на криеница по далечните кътчета на Западна Европа, докато в същото време полицейският департамент е знал за нас всичко, което му е трябвало: стига да се е интересувал, би могъл да разбере дори и това кой от нас най-много обича печени картофи. Затова напуснахме селцето и се преместихме в Париж. Това беше първият извод от произшествието. Вторият извод беше нашето решение да преразгледаме случая на Ротмистър. След

като нашата проницателност по отношение на Кирюхин се беше изложила, то естествено възникна съмнението дали не сме допуснали същата груба грешка, само че в обратна посока и по отношение на Ротмистър, т.е. дали не сме се усъмнили в невинен човек. Когато Кирюхин се прояви така, че по неговия въпрос не можеше да има никакви съмнения, в нас естествено възникна въпросът: «Ами Ротмистър? Значи ли, че той не е провокатор?» Савинков реши да се види в Ротмистър и да получи искрените му обяснения. Предложи ние с Моисеенко през това време да заминем за Давос и да осведомим Прокофиева за важните събития в групата.

Мисля, че живяхме в Давос около две седмици. Всеки ден посещавахме «Ма» в санаториума. Здравословното ѝ състояние значително се беше подобрило. Тя пълнееше малко по малко, лекарите постепенно смекчаваха диетата, разрешаваха ѝ разходки и т.н. Искахме да удължим престоя си в Давос, но неочаквано получихме телеграма от Савинков: «Пристигайте. Ротмистър умря.»

Когато се видяхме със Савинков, бях поразен от изключително подтиснатия му вид. Той ми подаде лист хартия и мрачно каза: «Прочетете го. Прегазихме човека.» Това беше предсмъртното писмо на Ротмистър. То беше кратко, надали от повече от десет реда, просто написано и съвсем не приличаше на високопарното писмо, което ни беше пратено в Ню-Кей. Няма да се старая да го припомням. Ще предам само същината. «Ето значи какво било, вие сте ме мислили за провокатор, а пък аз си мислех, че цялата работа е в караницата с Б.В. Благодаря ви, другари!»

Ето как е станало всичко. Савинков се обърнал към Ротмистър с молба да пристигне в Париж за преговори. Ротмистър пристигнал. Савинков му разказал за провала на Кирюхин и признал, че Ротмистър е бил изключен заради подозрения, че е провокатор. Убеждавал го да бъде откровен, да обясни защо е изльгал за влака и за ваната. Ротмистър си признал, че и едното, и другото е било лъжа, но не дал никакви обяснения, мрачно мълчал. За съжаление, те не успели да си завършат разговора, тъй като в апартамента, в който протичала срещата им, дошли гости и попречили на преговорите да продължат. Савинков го помолил да дойде на следващия ден, за да си приключат беседата. Ротмистър обещал да дойде, но не дошъл, намерили го застрелян в стаята му, намерили и предсмъртната му бележка.

Едвам бяхме успели да смелим саморазобличението на «човека със спокойна съвест» и в лицето ни беше хвърлен труп. Всичко се преобръна в главите ни. Всички приехме формулата на Савинков за «прегазения човек».

След известно време се наложи да настаним В. О. Фабрикант в санаториум за нервно болни. Всички бяха потиснати, но все още се държаха, мислеха, че «ей сега ще пристигне Назаров и веднага тръгваме за Русия.» Не помня колко дълго ни се наложи да чакаме. Накрая пристигна изпратеният в Сибир младеж. Той разказа, че Назаров се съгласил да се включи в групата, че те двамата стигнали до границата, но при преминаването ѝ Назаров изчезнал. Около границата те се били крили в някаква плевня. По някаква причина се наложило младежът да излезе, а когато се върнал, Назаров вече го нямало в плевната. Очевидно е бил арестуван. Така мислеше младежът, така мислехме и ние. Този провал довърши групата. Тя беше разпусната.

След ликвидирането на групата веднъж някой извика името ми на улицата в Париж. Това беше Миша. Аз знаех, че след изключването му от групата по молба на Савинков са го уредили в Париж като шофьор в автомобилна компания. Сега той седеше в колата си и чакаше клиент. Поговорихме за миналото, за настоящето. Той предложи: «Иска ми се да Ви повозя. Сядайте.» Аз отказах. Разговорът продължи, но скоро забелязах, че очите на Миша се насълзват и побързах да се сбогувам.

«Все така е неуравновесен», помислих аз.

Заминах за Италия. След няколко месеца там се получи известие, че Миша се е застрелял и че в предсмъртната си бележка е помолил да го погребат заедно с Ротмистър...“

Ето колко близко е навлизала смъртта в живота на тези хора, в техния ежедневен бит. Колко легко са се приемали решения за собствената смърт. Правото на смърт е упражнявано много често и с лекота.

Групата на Савинков, Гърнси — Диеп — Париж — това са били последните бойни маршрути на Наталия Климова. Тя едва ли е била потисната от неуспеха. Тя е имала друг характер. Климова вече е имала навици, вече се е била научила да посреща многото смърт, а човешката подлост едва ли е била новина в революционната нелегалност. Отдавна е бил разобличен Азеф, бил е убит Татаров. Неуспехите на групата не

са могли да убедят Наталия Сергеевна във всевластието на самодържавието, в безнадеждността на усилията. Но въпреки всичко, точно това е последната бойна задача на Климова. Разбира се, че тази травма е оставила все никакви следи в психиката на Наталия Сергеевна...

През 1911 година Наталия Сергеевна се е запознала с един социалреволюционер, боец, избягал от Читинската каторга. Това е земляк на Михаил Соколов, „Мечока“.

Не е било много трудно да се влюбиш в Наталия Сергеевна. И Наталия Сергеевна прекрасно си го е знаела. Гостът бил заминал за колонията на „амазонките“ с писмо до Наталия Сергеевна и с едно шеговито напътствие: „и да не се влюбиш в Климова“. Вратата отворила Александра Василиевна Тарасова — онази същата, която навремето освободила „амазонките“ от Новинския затвор — гостът решил, че Тарасова е стопанката на къщата и като си спомнил за предупреждението на приятелите си, се учудил на неоснователните хорски разсъждения. Но после се появила Наталия Сергеевна и гостът, който уж си бил тръгнал за вкъщи, се върнал обратно от първата спирка.

Припрыан роман, припрыан брак на Наталия Сергеевна.

Цялото ѝ страстно себеутвърждаване изведнъж се преобърнало в майчинство. Първо дете. Второ дете. Трето дете. Труден емигрантски бит. Климова е била човек от деветия вал. За тридесет и три години живот съдбата е издигала Наталия Климова на най-високите, най-опасните гребени на вълните на революционната буря, разтърсвала руското общество, и Наталия Климова е успяvalа да се справи с тази буря.

Погубило я е затишието.

Затишието, на което Наталия Сергеевна се е отдала също толкова страстно, също толкова самоотвержено, както и на самата буря... Майчинството ѝ — с първото дете, второто дете, третото дете — е било също толкова жертвено, толкова пълно, както и целият ѝ живот на бомбаджийка и терористка.

Затишието я е погубило. Неудачният брак, капанът на бита, дроболиите, живуркането, са ѝ завързали ръцете и краката. Като жена тя е приела и този жребий — да слуша природата, която още от детското ѝ са я учили да следва.

Неудачният брак, да — Наталия Сергеевна никога не е забравяла „Мечока“ и дали той ѝ е бил мъж или не, е било абсолютно все едно. Мъжът ѝ е бил земляк на Соколов, каторжник, нелегален, изключително достоен човек, и този роман се е разгърнал с цялото увлечение и устременост на Климова. Но мъжът на Климова е бил обикновен човек, а „Мечока“ — човек на деветия вал, първа и единствена любов на студентката от курсовете на Лохвицка-Скалон.

Вместо бомби с динамит сега ѝ се е налагало да мъкне пелени, камари детски пелени, да пере, да глади, да мие.

А приятелите на Климова? Най-близките ѝ приятели са загинали на бесилката през 1906 година. Надежда Терентиева, съобвиняма по Аптекарския остров, не е била близка приятелка на Наташа. Терентиева е била не повече от другар в революционното дело. Между тях е имало взаимно уважение, симпатия и край. Не е имало кореспонденция, нито срещи, нито желание да се разбере повече за съдбата един на друг. Терентиева е изкарала каторгата в Малцевското отделение в Урал, дето е Акатуй^[7], и е излязла на свобода с революцията.

От Новинския затвор, където съставът на каторжниците е бил много пъстър, Наталия Сергеевна е пренесла в живота си само едно приятелство — с надзирателката Тарасова. Това приятелство е било запазено завинаги.

От остров Гърнси в живота на Климова са навлезли повече хора — Фабрикант, женен за Тарасова, както и Моисеенко, са станали нейни близки приятели. Наталия Сергеевна не е поддържала близки отношения със семейството на Савинков, не се е опитвала да укрепи това познанство.

Климова е гледала на Савинков, както и на Терентиева — като на другар в делото и нищо повече.

Климова не е била теоретик, не е била фанатик, не е била агитатор и не е била пропагандатор. Всичките ѝ подбуди — действията ѝ — са били като дълг пред собствения ѝ темперамент, пред „сантиментите с философия“.

Климова е ставала за всичко, но не и за бита. Оказалось се е, че за нея е имало и по-трудни неща от многомесечното гладно очакване, по време на което се пекат картофи за вечеря.

Това са били поредните тревоги за доход, за помощи, за две малки деца, изискващи грижи и решения.

След революцията мъжът ѝ заминал за Русия по-рано от семейството и връзката им се прекъснала за няколко години. Наталия Сергеевна се стремяла към Русия. Бременна с третото си дете, тя се преместила от Швейцария в Париж, за да замине през Лондон за Русия. Децата и Н.С. се разболели и изпуснали специалния детски параход.

Ах, колко пъти в писмата си от Петербургското следствие Наташа Климова е давала съвети на своите по-малки сестри, които мащехата — леля Олга Никифоровна Климова — е обещавала да доведе в затвора при Наташа от Рязан в Москва.

Хиляди съвети: да не изстинете. Не стойте под отворения прозорец. Инак няма да дойдете. И децата са следвали съветите на поголямата си сестра, и са пристигали живи и здрави в Петербург за свидждането в затвора.

През 1917 година Наталия Климова не е имала такъв съветник. Децата ѝ са били простудени, параходът е отпътувал. През септември се е родило третото дете, момиченце, живяло е кратко. През 1918 година Наталия Сергеевна е направила последен опит да замине за Русия. Купила билети за параход. Но и двете момичета на Наталия Сергеевна, Наташа и Катя, се разболели от грип. Докато се грижела за тях, се разболяла и самата Климова. Грипът от 1918 година е световен мор, това е „испанката“. Климова умира, и децата са отгледани от приятелите на Наталия Сергеевна. Бащата е в Русия; той вижда децата едва през 1923 година.

Времето върви по-бързо, отколкото хората си мислят.

В семейството не е имало щастие.

Война. Наталия Сергеевна, този активен и страстен бранител, тежко е приемала военното поражение на Русия и болезнено е възприемала революцията с мътните ѝ потоци.

Като че ли няма съмнение, че в Русия Наталия Сергеевна би намерила себе си. Но дали в тази Русия се е намерил Савинков? Не. Дали се е намерила Надежда Терентиева? Не.

Съдбата на Наталия Сергеевна докосва великата трагедия на руската интелигенция, на революционната интелигенция.

Най-добрите хора на руската революция дадоха свидни жертви, загинаха млади, безименни, но разклатили трона — такива жертви дадоха, че в момента на революцията тази партия беше останала без сили, беше останала без хора, които да поведат Русия след себе си.

Пукнатината, по която се беше разцепило времето — не само руското, но и световното време, в което от едната страна остана целият хуманизъм на деветнайсети век с неговата жертвоготовност, неговия нравствен климат, неговите литература и изкуство, а от другата останаха Хирошима, кървавата война и концентрационните лагери, средновековните изтезания и разпадът на душите, предателството като нравствено достойнство — е застрашителен белег на тоталитарната държава.

Точно затова животът на Климова, съдбата ѝ, са останали в човешката памет — защото този живот и съдба са онази пукнатина, по която времето се разцепи на две.

Съдбата на Климова е безсмъртие и символ.

Животът на еснафа оставя по-малко следи от живота на нелегалния, който е бил съзнателно укриван, съзнателно прикриван с чужди имена и чужди дрехи.

Все някъде се пише този летопис и все някога се издига над повърхността като „Писмо преди екзекуцията“ — като мемоари, като бележки за особено важни неща.

Такива са всички разкази за Климова. Те не са малко на тази земя. Наталия Сергеевна е оставила достатъчно следи след себе си. Просто всичките бележки не са събрани накуп под свода на единен паметник.

Разказът е като палимпсест, запазил всичките му тайни. Разказът е повод за вълшебства, той е предмет на магията, жива, неумряла още вещ, видяла героя. Може би тази вещ е в музея: реликва; на улицата: къща, площад; в апартамента: картина, снимка, писмо...

Писането на разказ означава търсене; в размътеното съзнание трябва да навлезе мириса на забрадката, на шала, на кърпата, загубена от героя или героинята.

Разказът е палея^[8], а не палеография. Всъщност няма никакъв разказ. Самата вещ разказва. Дори в една книга, в едно списание трябва да бъде необичайна материалната страна на текста: хартията, шрифтът, съседните статии.

Държах в ръце писмото на Наталия Сергеевна Климова от затвора и писмата от последните години на живота ѝ от Италия, Швейцария, Франция. Тези писма сами по себе си са разказ, палея със завършен, строг, тревожен сюжет.

Държах в ръце писмата на Наталия Климова след кървавата желязна чистка на трийсетте години, когато се изтриваше и унищожаваше както името на человека, така и паметта за него — по света не бяха останали много собственоръчно написани писма на Климова. Но такива писма има и те добавят несравними с нищо друго ярки щрихи. Това са писма, писани от Петербург, от Новинския затвор, от чужбина, писани след бягството до лелята-мащеха, писани до по-малките братя и сестри, до баща ѝ. Добре че в началото на века хартията се е правила от парцали, така че хартията не е пожълтяла и мастилото не е избеляло...

Смъртта на бащата на Наталия Сергеевна е настъпила в най-острия момент от живота ѝ, по време на следствието по делото за взрива на Аптекарския остров; това е смърт, спасила живота на Климова, понеже нито един съдия няма да рискува да осъди на смърт дъщерята, след като бащата умира, докато подава молба.

Трагедията в рязанска къща е сближила Наташа с мащехата ѝ, кръвта ги е споила една с друга — по това време писмата на Наташа стават необичайно сърдечни.

Усилило се е вниманието към въпросите на дома.

За децата са се появили разкази за червени цветя, растящи по върховете на най-високите планини. За децата е била написана повестта „Червеното цвете“. Климова е намирала енергия за всичко. В писмата ѝ до децата има цяла програма за възпитание на детската душа, без назидателност и поучения.

Следата, оставена от человека — това е една от любимите теми на Наталия Сергеевна.

В писмата има и по-ярки редове от тези в „Писмото преди екзекуцията“. Огромната жизнена сила е в това да решиш даден въпрос, а не да се съмняваш в правилността на пътя.

Многоточието е било любим препинателен знак на Наталия Сергеевна Климова. Многоточията съвсем очевидно са повече от приетото в нормалната руска литературна реч. Многоточията на Наташа не просто крият намек или таен смисъл. Това е маниер за

водене на разговор. Климова е умела да прави многоточията във висша степен изразителни и е ползвала много често този знак. Многоточие за надеждата, за критиката. Многоточие на аргументите, на споровете. Многоточието е и средство за шеговити или страшни описания.

В писмата от последните години няма многоточия.

Почеркът става по-малко уверен. Точките и запетаите са на местата си, както и преди, но многоточията са напълно изчезнали. Всичко е ясно и без многоточия. Изчисляването на курса на франка не се нуждае от многоточия.

Писмата до децата са пълни с описание на природата и чувстващ, че това не е книжно постижение на философията за смисъла на нещата, а знак, че от малък си общувал с вятъра, с планината, с реката.

Има великолепно писмо за гимнастиката и за танците.

Писмата до децата, разбира се, държат сметка за детското разбиране на нещата, пък и за цензурата в затвора.

Климова е знаела как да съобщи и за наказанието карцер — Наталия Сергеевна често е била пращана в карцера, което във всички затвори се дължи на една обща причина — изказване в защита на правата на арестанта. И. Каховска, която се е срещала с Климова в Петербург и в Москва — в затворническите килии, естествено — много разказва за това.

И. Каховска пише, как в съседната единична килия по време на питерския преход „Наташа Климова танцуvalа най-екзотични танци под ритмичния звън на оковите“.

Така е чукала по стената и стиховете на Балмонт:

*Който иска да изчезнат
тези сенки без следа
и не иска повторения
и безбрежност на скръбта,
да си помогне трябва сам —
и да отгласне с мощна длан
от себе си безцелността, —*[\[9\]](#)

този откъс от Балмонт ми чукаше на стената доживотната Н. Климова, като отговаряше на моите вопли по този въпрос. Година и половина по-рано тя беше преживяла екзекуцията на най-близките ѝ хора, самата Петропавловка и една смъртна присъда.

Балмонт е бил любимият поет на Наталия Сергеевна. Той е „модернист“, а Наталия Сергеевна е чувствала, че „изкуството е с модернизма“, макар и това да не са нейни думи.

От затвора е било написано цяло писмо за Балмонт до децата. Натурата на Наталия Сергеевна се е нуждаела в незабавно логическо оправдаване на собствените чувства. „Сантименти с философия“ — така нарича това свойство на характера на Наталия Сергеевна нейният брат Миша.

Балмонт — това ще рече, че литературният вкус на Наталия Сергеевна, както и целият ѝ живот, също се е наредил в члените поетически редици на съвременността. И ако Балмонт е оправдал надеждите на Климова, то единият живот на Климова е достатъчен, за да оправдае съществуването на Балмонт, творчеството на Балмонт. В писмата си Климова извънредно много мисли за стиховете, старае се сборникът „Като слънцето ще бъдем“^[10] да бъде винаги с нея.

Ако в стиховете на Балмонт е имало какъвто и да било мотив или мелодия, задвижили със звън струните на такава настройка като Душата на Климова, значи Балмонт е оправдан. На пръв поглед изглежда, че по-прост и по-съзвучен с нея би трябвало да е Горки с неговия Буревестник или Некрасов. Но не е. Любимият поет на Климова е Балмонт.

Мотивът на Блок за нищетата на една ветровита Русия, също е бил много силен в Климова, особено по време на самотните ѝ чужбински години.

Наталия Сергеевна не си е представяла себе си извън Русия, без Русия и не за Русия. Мъката по руската природа, по руските хора и по рязанската къща е носталгия в най-чиста форма, изразена много ярко и, както винаги, страстно и логично, в писмата от чужбина.

Има и още едно страшно писмо. Докато постоянно мисли за родината, тежко изживява раздялата с нея и повтаря името ѝ като заклинание, Наталия Сергеевна изведнъж се замисля и говори думи, които никак не отиват на една рационалистка, почитателка на Волтер и наследничка на безверието на 19-и век. Наталия Сергеевна с тревога

описва обхваналото я предчувствие, че никога повече няма да види Русия.

И какво е останало от този страстен живот? Само един златен ученически медал, прибран в джоба на лагерната антерия на голямата дъщеря на Наталия Сергеевна Климова.

Аз не вървя сам по стъпките на Климова. С мен е голямата ѝ дъщеря, и когато намираме къщата, която търсим, жената влиза вътре, в апартамента, а аз или оставам на улицата, или, ако съм влязъл веднага след нея, се крия някъде до стената, сливам се с пердето на прозореца.

Представям си я като току-що родено бебе, мисля си как силните, здрави ръце на майка ѝ, които с лекота са пренасяли пудови динамитни бомби за убийството на Столипин, сега с ненаситна нежност прегръщат телцето на първото си дете. Детето ще се казва Наташа — майката ще му даде своето име, за да задължи дъщеря си да извърши подвиг, да продължи майчиното дело, за да може цял живот да звуци този глас на кръвта, този призив на съдбата, за да може тя, която е кръстена на майка си, цял живот да се отзовава на този майчин глас, който я вика по име.

Тя е била на шест години, когато е умряла майка ѝ.

През 1934 година посетихме Надежда Терентиева, максималистката, събвиняемата на Наталия Сергеевна Климова по първото шумно дело — делото за Аптекарския остров.

„Не приличаш на майка си, не приличаш на нея“, крещеше Терентиева на новата Наташа, на русата дъщеря, която не приличаше на тъмнокосата майка.

Терентиева не разпозна наследената сила, неолови, не почувства огромната жизнена сила, която е била нужна на дъщерята на Климова, за да посрещне по-големи изпитания от онези изпитания в огън и буря, които са били отсъдени на майка ѝ.

Отидохме у Никитина — участничката в бягството на тринадесетте, прочетохме двете ѝ книжки за това бягство.

Бяхме в Музея на Революцията, на щанда на деветдесетте години имаше две снимки. Наталия Климова и Михаил Соколов. „Изпратете ми снимката, на която съм с бялата блуза и с наметнатото палто — много хора ми искат снимката, а ако не я намерите (Миша казва, че се

е загубила), ми изпратете снимката от гимназията. Много хора ми искат снимката.“

Тези сърдечни редове са от първото писмо на Наталия Сергеевна, изпратено след бягството.

Сега е четиридесет и седма година и ние отново сме заедно на Сивцев Вражек^[11].

Антерията още напомня за казахстанските лагерни конюшни, още пази техния миризис — едваоловим, сякаш е следа от скъп парфюм.

Това е някаква пра-миризма, от която са произлезли всички миризми на света — миризмата на унижение и самохвалство, миризмата на нищета и разкош.

В лагера, в казахстанската степ, жената заобичала конете с тяхната свобода, с разкрепостеното им стадо, което, кой знае защо, никога не се опитвало да те стъпче, да те унищожи, да те смаже, да те изтре от лицето на земята. Жената в лагерната антерия, дъщеря на Климова, късно е разбрала, че притежава удивителната дарба да печели доверието на животни и птици. Да бъде онази градска жителка, която среща преданост от страна на кучета, котки, гъски, гъльби. Последният поглед на овчарката в Казахстан, по време на раздялата, за нея е бил като някаква граница, някакъв пореден мост, изгорен в живота ѝ — нощем жената е отивала в конюшнята и се е вслушвала в живота на конете, с неговите интереси и език — един свободен живот, така различен от този на хората, обкръжаващи жената. По-късно, вече в Москва, на хиподрума, жената отново се опитала да се срещне с конете. Посрещнало я разочарование. Това били състезателни, оседлани коне с панделки и с шапки, превъзбудени от предстоящия устрем, и те повече приличали на хора, отколкото на коне. Жената повече не се срещнала с коне.

Но всичко това е станало по-късно, докато сега антерията все още пазеше едваоловимия миризис на казахстанската лагерна конюшня.

А какво е станало по-рано? По-рано тя се държала като пъстьрва — върнала се в родния ручей, за да си издере до кръв страните в крайбрежните скали. „Аз много обичах да танцувам — и това ми е целият гръх пред мрачната Москва на тридесет и седма година.“ Върната се е, за да живее на земята, на която е живяла майка ѝ, да

стигне до Русия на онзи пароход, за който е закъсняла Наталия Климова. Една пътърва не слуша, когато я предупреждават, вътрешният ѝ глас е по-сilen, по-властен.

Така дошъл зловещият бит на тридесетте години: предателството на близки приятели, недоверието, подозрителността, злобата и завистта. Тогава жената разбрала за цял живот, че няма по-лош грях от недоверието и се заклела... Но преди да се закълне, я арестували.

Арестували и баща ѝ, той изчезнал в хълзгавите от кръв лагерни подземия „без право на кореспонденция.“ Бащата имал рак на гърлото — след ареста той му помогнал да не живее дълго. Но когато се опитали да получат справки, отговорът бил, че той е умрял през 1942 година. Тази приказна противораковост, тази чудодейна антиканцерогенност на лагера, където е живял и умрял бащата, не е привлякла вниманието на световната медицина. Това е мрачна шега — тогава имаше много такива. Години наред две жени ще търсят поне сянка от следите на баща си и мъжа си и нищо няма да намерят.

Десет години по лагери, безкрайна черна работа, измръзнали ръце и крака — до края на живота студената вода ще причинява болка на ръцете. Смъртоносни снежни бури, когато ти се струва, че всеки момент ще спреш да живееш. Безименни ръце, които те вдигат в бурята, отнасят до бараката, разтъркват се, затоплят те, съживяват те. Кои са те, тези безименни хора, безименни като терористите от младостта на Наталия Климова?

Табуни коне. Казахстански лагерни коне, по-свободни от хората с особения им живот — жената от града е имала странната дарба да се ползва с доверието на животни и птици. Нали животните имали по-голям усет за хората, отколкото хората един за друг, и по-добре от хората разпознавали човешките качества. Животните и птиците са се отнасяли към дъщерята на Наташа Климова с доверие — точно това чувство, което така липсва на хората.

През 1947 година, когато зад гърба ѝ вече са били и следствието, и десетте години по лагери, изпитанията ѝ едва са започвали. Механизмът, който смилаше и убиваше, изглеждаше вечен. Онези, които издържаха, които оцеляваха до края на присъдата, бяха обречени на нови скитания, на нови безкрайни мъчения. Тази безнадеждност на безправието, тази обреченост е тъмната от кръв зора на утешния ден.

Гъста, тежка, златна коса. Какво ли още я чака? Безправие, многогодишно скитане из страната, адресни регистрации, търсене на работа. Първата ѝ работа след освобождението, след лагера, е като слугиня на някакъв лагерен началник — той имал прасе, което тя трябвало да мие и да отглежда — или да се връща обратно на сечището и да хваща триона. Намира спасение: работа като инкасатор. Следват грижи с адресната регистрация, „режимните“ градове и райони, паспортът — клеймо, паспортът — обида...

Колко предели ще бъдат преминати, колко мостове ще бъдат изгорени...

Ето тук през 1947 година младата жена за пръв път е разбрала и почувствала, че не е дошла на земята, за да прослави майчиното си име, че нейната съдба не е епилог, не е послеслов на нечий друг живот, пък дори и това да е животът на близък, на голям човек.

Разбрала е, че тя си има своя съдба. И че току-що е стъпила на пътя за утвърждаването на тази съдба. И че тя е също толкова представител на века и на времето, колкото и майка ѝ.

Че да запазиш вярата в човека при нейния личен опит, при нейния живот, е не по-малък подвиг от делото на майка ѝ.

Често съм си мислел защо всемогъщия, всесилен лагерен механизъм не е смачкал душата на дъщерята на Климова, защо не е смялял съвестта ѝ. И намирах отговор: нужна е солидна подготовка, за да може да успее начинанието с лагерния разпад, лагерното унищожение, погазването на човека.

Развръщаването беше процес — и то продължителен, дълголетен процес. Лагерът е финал, край, епилог.

Може би емигрантският живот е опазил дъщерята на Климова. Но нали емигрантите не се бяха държали по-добре от „местните“ по време на следствията през 37-а година? Трябва да я е спасила семейната традиция. И онази огромна жизнена сила, която ти помага да издържиш изпитанието с прасето на стопаните, но пък завинаги те отучва да плачеш.

Тя не само, че няма да загуби вярата в хората, но и ще превърне възстановяването на тази вяра, ежечасното доказателство за вярата в хората, в свое жизнено правило: „предварително се смята, че всеки човек е добър човек. Само обратното се нуждае от доказване.“

Сред зло, недоверие, завист и злоба нейният чист глас лесно ще се откroi.

— Операцията беше много тежка — камъни в бъбреците. Беше 1952 година — най-трудната, най-лошата година в моя живот. И докато лежах на операционната маса, си мислех... Тези операции — камъните в бъбреците — не се правят в пълна упойка. Пълната упойка при такива операции гарантира сто процента смърт. Бяха mi направили местна упойка и аз мислех само за едно. Че трябва да спра да се мъча, да спра да живея и че това е толкова лесно — отслабваш си за малко волята и вече си прекрачил прага, вратата в небитието е отворена... Защо да живее човек? Защо да възкръсва отново към 1937? 1938, 1939, 1940, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 1950, 1951 години при целия mi толкова ужасен живот?

Операцията течеше и макар да чувах всяка дума, се опитвах да мисля за нещо свое и усетих, че някъде от самите дълбините на тялото mi извира някаква струйка воля, извор на живот. Тази струйка ставаше все по-мощна, все по-пълна, и изведнъж mi стана леко да дишам. Операцията беше свършила.

През 1953 година умря Stalin и започна нов живот с нови надежди, жив живот, с живи надежди.

Моето възкресение беше едно свидѣдане с март 1953 година. Като възкръсах на операционната маса, аз знаех, че трябва да живея. И аз възкръснах.

Чакаме отговор на Сивцев Вражек. Излиза стопанката, потропва с токове, бялото й пеньоарче е закопчано, бялата шапчица пристяга грижливо сресаните побелели коси. Без да бърза, стопанката оглежда гостенката със своите големи, красиви, тъмни, далекогледи очи.

Аз стоях и се сливах с пердете на прозореца, с тежката прахолясала завеса. Аз, който познавах миналото и гледах в бъдещето. Вече бях живял в концлагер, самият аз бях станал вълк и можех да разпозная хватката на вълк. Все нещо отбирах от вълчи нрави.

В сърцето mi нахлу тревога — не страх, а тревога — бях видял утрешния ден на тази ниска руса жена, дъщерята на Natasha Klimova. Видях утрешния й ден и сърцето mi заплака.

— Да, чувала съм за това бягство. Романтични години. И „Писмото след екзекуция“ съм чела. Господи! Цялата интелигенция на Русия... Помня, всичко si спомням. Но романтиката si е романтика, а

животът, извинете ме, животът си е живот. Вие колко години прекарахте в лагер?

— Десет.

— Видяхте ли. Аз мога да Ви помогна — заради майка Ви. Но аз не съм извънземна. Аз съм жител на земята. Може би Вашите роднини имат никаква златна вещ — я пръстен, я халка...

— Имам само един медал, на майка ми училищният медал, а пръстен нямам.

— Много жалко, че нямате пръстен. Медалът е за зъбни коронки. Аз нали съм зъболекар и правя протези. Златото бързо ми свършва.

— Трябва да тръгвате — прошепнах аз.

— Трябва да живея — твърдо каза дъщерята на Наташа Климова.

— Ето... — И от джоба на лагерната си антерия тя извади нещо, увито в парцал.

[1] София Перовска (1853–1881) – съучастничка в убийството на Александър Втори. Заловена и осъдена на смърт. — Б.пр. ↑

[2] Максималистите са крайно крило в партията на социалистите-революционери, изключени от партията през 1906 г. — Б.пр. ↑

[3] От съкращението с.-р. (социалисти-революционери). Руска немарксистка радикална партия, възникнала в началото на XX век. Първа политическа сила в Русия през 1917 г, между Февруарската революция и октомврийския преврат. Забранена през 1918 г. — Б.пр. ↑

[4] Основен епизод от руската революция от 1905 г. — Б.пр. ↑

[5] Герман Лопатин (1845–1918) — революционер, преводач на Маркс, член на ръководството на първия Интернационал, многократно бягал от затвори и изгнания. — Б.пр. ↑

[6] По името на лидера си Нестор Махно (1889–1934) — украинско антисъветско селско движение на анархистите. — Б.пр. ↑

[7] Акатуй е най-големият затвор за политически престъпници в царска Русия от последните години на XIX и началото на XX век. Закрит е през 1917 г. — Б.пр. ↑

[8] Общо название на творбите на староруската писменост, които превеждат, пресъздават или коментират библейски текстове. — Б.пр. ↑

[9] Цитираното стихотворение е „Быть утром“, което е публикувано в сборника на Балмонт „Литургия красоты“, издаден през

1905 г. Прев. Е. Сугарев. — Б.пр. ↑

[10] Любимата на Климова стихосбирка на Балмонт „Будем как солнце“ е публикувана през 1902 г. ↑

[11] Историческа улица в центъра на Москва. — Б.пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.